

הקיטרוג על מנדלי

יעקב פייכמן

שלזשים שנה למותו

מה פלא, אם אצלנו אדם כליליינבלום, שזיי קתו לשירה היתה אלמנטרית ביותר (מצמצום ההשגה של שנות הששים לא נשתחרר כל ימיו), בא לטעון כנגד יל"ג, חברו לקרב בתקופת ההשגה כלה, בקנאתו לרעיון הגאולה הלאומית, שהמשרר רר הגדול (והוא ראה בו את גדול משוררי הדור גם כשהלק עליו) לא נתלהב לו בכל לבו, בכל עצמת כשרונו. אדם תמים זה לא זכר את „בין שיני אריות“, את „צדקיהו בבית הפקודות“, לא נתן את דעתו גם על עושר המתשבה הציונית שבמאמרו, שהפרה את הדור כל כך עד שאדם כאחד־העם עוד הושפע ממנו. למי שחיבת־ציון נעשתה נשמת חייו, לא יצא המשורר בכל אלה ידי חובתו. משורר שאינו תוקע בחצוצרה יום־יום שחרית וערבית, ובפרט אם ימלאו לבו להתרות, להזמיר, מיני מורדין אותו מן הדוכן, סכנה בו: עיניו פקוחות יותר מדי, יל"ג לא היה לאלה שקיטרוגו עליו „לאומי“ במידה מס־פקת. ליליינבלום הישר לא נתן את דעתו, מה ציונות, במושגה העליון, כלולה בפתיחה ל„במצולות ים“ בלבד, — זאת הקינה המרה על גולי ספרד שמימי יהודה הלוי לא הובלטה בשירה העברית הטרגדיה של עם „לא יוקם“, שהורגיו לא יאשמו, כבהרונים הנצחיים האלה.

אכן עד היום לא עמדו קטני־ההשגה על ערכה החינוכי, אפילו התעמולתי של שירה „בלי תעמולה“ — של שירה, שאינה אלא מכשירה את הלבבות לקליטת המאור שברעיון, ודווקא כשאינה מכוננת אליו ישר. ליליינבלום לא שיער, שילדי א"י יורעשו, גם מבחינה ציונית, מן הפואי־מות של יל"ג (ואפילו מ„קוצו של יוד“ ומ„שני יוסף בן שמעון“) יותר משירועשו מכל השירה הלאומית הקלושה של חיבת ציון, שלה התפלל.

פחות תמוזה החקפת פרישמן על סמולנסקין, שבריתחת הפולמוס הוטבע עליה זותם של כתב פלסתר מן הסוג הנמוך, מאוחו סגנון נמוך, שעליו התעורר ולו התקומם בבקרתו הפיליטור־נית, חזיון רגיל הוא, שאלה המוקיעים סגנון וולגרי אינם מרגישים בהתלהבותם, שאותה

א

בחייהם של יוצרים גדולים, המקובלים על בני הקופתם, כבנים יחידים, מגיעה שעה — ודוקא לאחר שהגיעו למרום יכלתם, — שהדור מתחיל פתאום להרהר אחריהם. עתים הגורם לכך הוא שינוי שחל בנפש הדור, בחיי הציבור, בשאי־פותיו, בויקתו לשירה, ובתביעות שהוא חובע ממנה — בחינת „ולא ידע את יוסף“; ועתים, מתוך רייה, — לאחר שהסופר עשה את שלי־הותו, כיוצרי־אמן, והדור כפוי־הטובה רוצה בקב משלו ומעדיף אותו על עשרה קבים שהביא לו הדור שקדם — בחינת „הכושי עשה את שלו, — הכושי רשאי להסתלק“... צא וראה שלא במעוטי־יכולת, במפוקפקים מתנקשים, כי אם דוקא באיתנים, באלה „שמעניקים פני המה“, ובאמנה: הם „העומדים לשטן“, ואותם יש לסלק, כדי לפנות דרך לחדש הממשמש ובא.

אפשר לקבוע זאת כחוק, בצרפת נפסלו יום אחד, משנשבו רוחות אחרות, ענקים כבאלזאק, כויקטור הוגו, כזולא. משהו בהם נראה פתאום פגום, נפסד עד היסוד למבקרים האיטטיניסים, ולא השיבו אל לבם כי בקרן־זוית אחת של באל־זאק, בעשרה שירים של הוגו (שלא לדבר על סיפורים כ„נוטר־דאם די פאריס“; כרומן אחד, כ„גרמינל“ או „הממון“, של זולא יש מטמונים לא שערום, עם כל המומים (האמיתיים והמדומים), שגילו בהם, גדולה מזו: גיטה, שיחד עם הקל־סיות שלו הניח ביצירתו רבת־הצורות את היסוד לרומנטיקה הגרמנית, אף הוא לא ניקה — מאחר שלא הודה בדעותיה הקיצוניות. וברוסיה נדחה פושקין, פאך שירתה, מפני ניקרטוב, שאף אם היה מבחינה מסויימת פייטן רב־תנופה, הרי לא הגיע אף לקרסוליו של פושקין, גאון זה שידע מאין כמוהו להרכיב בתרבות עמו את מטעי השירה האוניברסלית. ולהעלות את שניהם כאחד; ודחיה זו, שהורגשה גם אחר כך — אמנם לא בקיצוניותו של פיסאריב, גרמה לא מעט לירידת השירה הרוסית מן הרמה הקלסית של פושקין ולרמונטוב. כל מחציתה השניה של המאה התשע־עשרה.

בא לפנות את הדרך לשירה הצעירה — לביאליק ולא לה שבאו אחריה. לא כלילינגבלום, שבא עם השגות לא־שיריות, ואף לא כפרישמן, שבא רק בהשגות אסתטיות — שהרגיש במקום התורפה של סמולנסקין, והיה רשאי, כמובן, להוקיע את הפגימות החיצוניות, אבל לא היה רשאי להתערב מן הגדלות, מן הטפרמנט הלוהט, גם מן הכשרון הגדול, שחונן האיש, ולא רק של „התועה“, של „קבורת חמור“, של „נקם ברית“, כי אם גם של „עם עולם“ ו„עת לטעת“.

מבקר חייב לראות גם „בעידנא דריתחא“ מה שלפעמים „לא נח“ לו לראות.

ב

מה שאירע לסמולנסקין ויל"ג, אירע גם למנדלי. עוד בחייו יצאו עליו עוררין, שאין לפניו אלא כלל ישראל ולא ר' ישראל — ואת בן הדור, לפי הודאת עצמו, הרי לא ראה ראוי, מפני תיורונו, למכתולו, שלא נמשך אלא לכרצופות כולטים. וגם כשנוקק לחבת־ציון, לא מצא את האובייקט ההולם את קולמוסו, ו„בימי הרעש“, גם „בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה“, שלמתווכחים על גאולת ישראל צירף גם כמה אברכים, לא העלה דמות פועלת אחת שבה יבוא לידי בליטה גוון החיים העולמי. טענו בעיקר, — אם גם לפי שעה בנעימה של דרך־ארץ, — שאין לו לאמן לגלגל כל חייו בכריות שעברו ובטלו מן העולם.

היתה זאת טענה קלושה, שהרי אין לו לאמן אלא מה שענינו רואות, ואת ה„פליגלמנים“ לא ראה ולא חפץ לראות. הם „לא היו מענייני“, ואף־על־פי־כן, ראה מנדלי צורך (ב„פתיחתא“ הנפלאה ל„בימים ההם“) ללמד זכות על עצמו, ש„אותה סחורה חדשה, תכשיטים של זמננו בישראל“ לא תמצא ביניהם „טיפוס גמור בטיבו ואופיו העצמי; הכל גולמים הם“, — „פושקי שפתים“ ו„לא מרוחם אלא על ידי מעוררים חיצונים“... ברם, גם ההתנצלות, כל כמה שהיא כתובה בתכמה וערוכה באותו סגנון חריף, שבו עצמו באה לידי גילוי, יחד עם הישג, תרבות ישראל מתודשת, מחווקת — תורה שלמה על שרשי יצירה, שאינה צומחת אלא מקרקע ההוי העממי העצמי — תורה על כלים שאינם שאולים, שרק לתוכם ניתן לצקת תוכן של ממש, — נרמז ברור מבין השיטין הטעם האמיתי לכך, שפשוט — הוא הרגיש, שאין כוחו בחדש, אנו

שעה הם עצמם נתפטים לו...

פרישמן, שהבחין בפגימותיו של סמולנסקין, שהתנגד לא כל כך להשקפותיו, כמו לשרבוב הלשוני, למיעוט האצילות שבהפעה, להתגדרות בידיעות שלא היו בידו — לא התגולל עליו שלא בצדק, לפרישמן היה חוסר האיכות שבהפעה כמוהו כחוסר האיכות שבתוכן, וכפרט שדעותיו היו שונות כל כך משל סמולנסקין. פרישמן לא הוכשר או להבחין בסמולנסקין את עוז נפשו, את קנאתו הגדולה לכבוד ישראל, לתורת ישראל, לגורל ישראל — כל זה שהשתפך כנחלי להבות במאמריו ובסיפוריו; לא הוכשר לעמוד על הדפים המאירים לא רק מצד התוכן, כי אם גם מצד הביטוי, שתוך כדי שטפו יהרכו פתאום והעלה הד פנימי, לבבי, מווקק כשיר, פרישמן, לא רק כיריבו בדעות, כי אם כסופר, שתפקידו היה להלחם בשפה יתר, בכל גילוי של מיעוט טעם, ראה בו (כשם שראו אנשי אודיסה, שהחטא ב„ביטוי־שפתים“ היה בעיניהם החמור בחטאים) רק את איש־הלהג, ולא הרגיש עד כמה נכשל בפרלמוס זה.

דוגמה שלישית והיא הזכורה ביותר: „כתב השטנה“ שערך בריינין ב„השלח“ נגד יל"ג, זה שהיה קודם ממעריצו — משהרגיש עד כמה לקוי היסוד הלירי־היצירי בשירתו, בריינין לא צדק, ואף־על־פי־כן היתה זאת אולי השעה הגדולה ביותר בחיי המבקר שכל־כך הקדימה שקיעתו. אותה שעה כיוון לטעם הדור, לצרכי הדור, כוחו לא עמד לו, בכל מה שהעריץ את ביאליק, להבליט את סגולותיו כמשורר, שירש את מקומו של יל"ג, אבל מתוך קנאתו הגדולה לשירה הכיר, כי הדור זקוק לליריקן גדול, ששירתו תרד כטל על הלבבות; הכיר, שדווקא לדור לוחם להתחדשות חייו אין שירת הזעם של יל"ג מספקת.

מכל הפגיעות הללו, שפגעו אנשי־מידות במשוררים ובסופרים גדולים, היה בריינין, בכל עיוות הדין מצדו, בכל התעלמותו מסגולות המשורר הגדול ביותר, שההשכלה הוכשרה להעמיד — הצודק ביותר, בכל עומק הכרתו השיג, ששירה „לבא בעי“ — שהבראת הדור תבוא לא על ידי נביא ומוכיח בלבד, כי אם על ידי נביא ומשורר, על־ידי פייטן שיראה ללבב, שיחד עם הכיעור יגלה לעמו את יקר עצמו ויקר העולם, ויותר משנתכוון לדהות את יל"ג,

של ביאליק, כמעבר לנהר" של ברדיצבסקי. הקלטיקן נשאר מנדלי, לא ויתרנו בשום פנים עליו. אך במחיצתו בלבד היה האויר צונן קצת. נשמת הדור בניגודיה הגדולים, בלבטיה הגדולים ביקשה משען גוסף, משען קרוב יותר, לו גם פחות מושלם ומוצק.

הפרוזה העברית, שהריחה ריחו של הדיבור החי, היתה טעונה התחדשות — היתה טעונה אינו התפרקות של קלסיות לשונית — מעין „שבירת הכלים“, כדי שנשימתה תרווח יותר. על ידי החיקויים לסגנונו (אפילו של ביאליק בראשיתו), ובפרט אלה של הקטנים, כאילו הוקמה מחיצה בינו ובינינו. דוקא משום שיד כל היתה בו, נתמעט כוח משיכתו. זהו מה שמקפא תמיד את הקלטיקן: האסוציאציות המרובות של האפיגונים, המוצצות את לשדו.

משהו מן האמור כאן הרציתי באודיסה בסוף המלחמה הקודמת. זוכר אני, כי מצאתי את הפגם במנדלי, שהוא משעבד את תלמידיו, ואפילו ביאליק „מפרפר כטלה-חלב בין שיניו החוקות“... ביאליק לא שמע את הרצאתי, אבל נודע לו מפי אחד התלמידים של ביה"מ למורים על ביטוי זה, ובפגישתנו אמר לי, כפי שאני זוכר:

— מנדלי הוא רבי הגדול, — איני חולק על כך. הרבה למדתי ממנו והוא מקור ראשון, אבל איני כפוף לו לא בתוכן ולא בסגנון. לכשתבדוק את הפרוזה שלי יפה, תמצא שאף כי הרבה בה משל מנדלי, היא כולה אחרת...

איני זוכר בדיוק מה השבתי לו, כמדומה, שחזרתי על אחד הרעיונות שבהרצאתי, והוא: כי מנדלי הוא במדה כזו בעל עצמיות חזקה בביטוי, שסכנה להילכד בקסמיו הכבדים, יש סופרים, שעצמיותם מיוחדת כל כך, שהם מושכים גם את בעליהכוח אחריהם, ואינם מניחים להולכים בעקבותיהם, שיגלו את עצמיותם הם, אפשר להעריך את מנדלי, אבל אסור לשתוח במחיצתו יותר מדי. רק שלום-עליכם יצא בשלום מתוך לועו משום שבמעופו הגאוני עבר ממנו והלאה... אבל אתה בעצמך יותר מדי „מנדלאי“, כדי לעקור הר כמותו ושלא להינזק תחת כובד משאו...

עם זה ידענו, שדוקא על המשוררים היתה השפעתו מבורכת. הוא שלימד אותם

רואים זאת בחוש: כל זמן שהרשלי נער, הרי זאת דמות חיה, רבת בליטה כולה; משחזר מבתי המדרש שבמערב, משכיל ומושלם, אין מעמד לרגליו. מנדלי אמנם שם בפיו דברי לב, שופעי רחמים וגעגועים, אבל אינו מביאו במגע ממש עם עדת ישראל, כמי שחי את חייהם ועל ידי כך הוכשר לחקנם.

מצד שני, אינו מראה אותו גם כדוגמה למשכילי הדור, של לא הוכשרו עוד לחיות את חיי עמם, להתלכד ליכוד מעשי ונפשי עם המוני ישראל, כי אם ממהר למשוך את ידו ממנו, לאחר שהוא מביא אותו אל קברות אבותיו ומספר על המית לבו בעמדו לפני המצבה של ביילה — זאת הדמות החמודה, שבה נתגלם כל חן ילדותו. מעט מאד הצליח גם ב„השערה“, סיפור, שבו נתכוון להראות את ישראל הצעיר בדמות נער נלהב ששב אל עמו, כל כמה שהעמיק הנער בנאומו לפני חבריו את סמל המשיח בדברים נלבבים וחזרוי רגש ומחשבה, הרי אין זאת דמות של ממש, שרק בצירופיה החיים בא לידי התגלמות מלאה רעיון גדול.

ברם, אם עוד בחייו, בסוף חייו, יחד עם ההערצה הגדולה, התחילה חתירה סמויה מן העין תחתיו (בגלוי איש לא העיז להתריס כנגד האמן הגדול, ורק בעלי-בתים אחדים באודיסה סירבו לקבלו כחבר של כבוד ל„חובבי שפת עבר“, מה שהביא את ביאליק לידי רתיחה כל כך), לא היתה זאת משום ש„קולמוסו היה נתון בין שני מגניטין“, ו„מגניטו“ של העבר הכריע, כי אם משום שעצם יצירתו המוצקה נראתה לזר מוצקה יותר מדי, תמורה יותר מדי. היתה זאת דוגמה נעלה לשלמות של ביטוי, אבל הדור, שעמד על פרשת דרכים, לא הרגיש בו שיתוף-חיים, שיתוף-יצירה במה שנתרקס בו, כשם שהרגיש בביאליק, אף שגם הוא היה דבק בטבורו אל העבר, כולנו למדנו תורה וסגנון מיצירתו. כשם שמאפו נסך חן חדש על התנ"ך, כך קירב הוא אותנו אל האגדה, שצורתיה נתגלמו באורח-פלא וכמעט שלא מדעת בכל קצב יצירתו — לא בסגנונו בלבד. עם כל המית השירה, שעלתה משתי יצירותיו האחרונות הגדולות „בעמק הבכא“ ו„בימים ההם“, שבשתי-הן הוא מספר בעיקר על ילדות עצמה, — היה „לאן“ של פייאברג, הרפה לאין ערוך מהם, קרוב יותר ללב הדור, הואיל ובו נתלבלב משהו אביבי, שהרעיד את נפשו, כ„המתמיד“

את השירה שביצירת־מופת קטנה זו, וגם לא את ההריפות העברית המקורית של בשו"ם כמו: „אותו היום ל"ג בעומר היה, יום זה מימות ההמה, שאדם מישראל אינו נוהג בו אבלות והבריאה בזיוה וכליל־תפארתה מותרת לו בהנאה... או הקריאה: „הוי, קבציאל נוסעי" וכדומה להם בכל שורה. ומי מן הקוראים זוכר את הפיסקה הנפלאה של „בסתר רעם", שהאפיקן נוטה הצדה והלב היהודי, המורתח, הנוטף דם, מתפרץ ושולח את קללתו לפורעים, ש„אכלו את יעקב ואת נוחו השמו":

„קשה לראות דמעותיו של אדם מעונה ומזוכך ביסורים, כשהוא מתעצב ובוכה; אבל קשה מזה הרבה יותר לראות דפא ומדוכא, שלבו דוי, נפשו בוכה במסתרים ופניו שוקות! נפש דאבה ופנים שוחקות זיווג נורא הוא, מחזה איום, מעין זה של כלה מתה תחת חופה שחורה בבית־הקברות, שאפילו מי שלכו אבן נימות... אין בכיתם של יהודים עלובים וקינותיהם בתשעה באב מכאיבות את רוחי כקול נגינתם ושיר „אקדמות", שהם אומרים בבית־הכנסת בחג השבועות. בגילה ברנה ובנעימה רבה הם אומרים את דברי השירה הזאת, שמבטחת להם חיים טובים של כבוד וגדולה ורוב עונג ונחת ומזמנתם לסעודה של לויחן. והם רואים את עצמם יושבים כבני מלכים, אוכלים ושותים ושירים משמשים אותם באהבה ומבקשים קרבנתם, בשעה שהם דווים וסחופים ממושכים וממורטים, שנואים ובוזיים ויד כל בס... אלמלי אני הייתי יושב עם אבלי ציון על נהרות כבל, עמדתי והורדתי אחד הכנורות מעל הערבים בתוכה ושרתי לתוללינו שמתה זרה מעורבת במרה שחורה, שהיתה נכנסת ומפעפעת כארס בתוך מעיהם ומרגיזה יצר לבם הרע ברגשי נוחם נוראים כחצים שנונים. אני הייתי מנגן ומנגן והם היו רוקדים בסירוף־הדעת, „עד שאחזו ונפצו את עצמם אל הסלע!"

הצרה, הרוכצת לפתח שירה גדולה, כזו של מגדלי, של יל"ג, — שהיא תובעת מן הנוקק לה לא קריאה חטופה וטרופה, כי אם עיון וחזרה והתמדה בה. אחרת אין אתה דולה מתוכה אלא נספים מעטים.

וכדאי שזכור זאת תמיד, — כי יש יצירה שזה טיבה, שהיא מגלה עם גישה ראשונה את כל תוכה, וכל מגע נוסף אינו אלא מחליש את הרושם הראשון. והיא על הרוב יצירה שיש

לראות, לממש, שלא להסתפק בנגינה בלבד, כי אם להרגיב את יצירתם, להוסיף לה ממשמני ארץ. כזה היה ביאליק, ביתוד בשירי־הנוף; שרניחובסקי — בציורי ההוי שבאידיליות שלו; גם שניאור ושמעונוביץ לא ניקו מהשפעתו, ולא להפסדם. החזקנו לו טובה יותר מדי על כל המהפכה הגדולה שהביא בפרוזה העברית, בתלצו אותה מרשת המליצה וההפשטה, ולא יכולנו לבוא אליו בתביעות. גם זקן האיש מלקטרג עליו — ביהוד, שגם בזקנותו המטולגה לא מש מעשות פרי הילולים, ופרקי „בימים ההם" (חלק שני) ו„ספר הזכרונות" שפירסם סמוך למותו, הביאו אותנו לידי התפעלות כזו, שהתפללנו לאריכות חייו וברכנו על יצירתו, שהיה בה מטעם נעורים מחודשים.

לא יכלנו שלא להכיר, כי עם כל מה שהאמן המחמיר היה בולם לא מעט, הרי כל גדולי המספרים, שהעמיד הדור, הם יוצאי ירכו. לא שלום־עליכם בלבד, שהכניס מערבולת עליזה באפיקי הסבא המכונסים, שטוה את חוטו ביד עס־קנית יותר, נועות יותר, מלבד ש. בן־ציון, שהרנין את פסוקו המוצק, או ברנר, שלהפך — הוסיף לו קדרות משלו, — היו שופמן, גנסין, ברקוביץ, שסממניהם היו אחרים, נצרים משרשי הרוים, כשהתגברו על הפחד ונכנסו לאולמי יצירתו שוב לא נראו צוננים כל עיקר.

מה שהכשיל אותנו בהשגת גדולתו המלאה, היה, כמו תמיד בתקופת מעבר — מה שהתרחקנו ממנו, שלא פקדנו את גניו העוזבים. את מי ליבבו עוד אליגוריות כ„סוסת"י? מי הרגיש בשירה גדולה זו, שהאליגוריה נתבטלה בתוך שפע המראות? את מי משכה יצירה אפית אדירה שנכתבה על נושא לא־מודרני כ„ספר הקבצנים"? שלושת הכרכים, שפרישמן וביאליק ניצבו כמלי־צים גלהבים כל כך בשעריהם, עמדו כבר בארון הספרים במקום־כבוד יחד עם שאר ספרי־הדורות, שאין איש נזקק להם; ורק „בעמק הבכא" ו„בימים ההם" עדיין שמרו את הכוח המושך. אבל מה מעטים היו אלה, שזכרו את שירת ישראל ועצב ישראל, המחלחלים בסיפורים הקטנים כ„בסתר רעם", „שם ויפת בעגלה", „עגלתו של תוספות יום טוב", „לא נחת ביעקב" ועוד. ל„הנשרפים" עמדה הצלה מזה, שהוכנסו לספרי־המקרא. אבל התלמידים (וגם רבים מן המורים), שהמקורות לא הובלעו בדמם ושלא הכירו את המאור שבגיטו, לא הוכשרו להעריך

ביאליק (וגם זמנו) היה אחר, היה בסגולות היסוד עצם מעצמו של מנדלי: שגא את המכוער שבנו באותה שגאה קדושה שגאו רבו הנערץ.

בבואנו לפשט עקמומית זו שבתשגה על מנדלי אנו עושים זאת, משום שחלה בשעה לא נוחה ליצירתו — שעה שהמורה בבית־הספר מאמץ את כל כוחו לקרב את האמן הגדול ללב הנוער, הנזקק בלא רצון להיו זה, שהוא זר לו לחלוטין, ללשון זו, שידיעותיו קצרו מהשיג את יפיה ואת חריפותה — לבסוף: בשעה שהרומן „המרתק“ הוא לחם חוקם של רוב הקוראים, אנו נלחמים בעצם ההשגה הקטנה על אמנות גדולה זו, שצמחה בתקופה אחרת, שנוצרה מתוך הסתכלות כואבת בסביבה ירודה, שאמנם ידעה לכבד את התורה ואת לומדיה, אבל בה במדה היו בזויים בעיניה העמלים (אלה היו בזויים גם בעיני עצמם), בתקופה שכל הולך בטל, כל תקיף שמצץ את דם העניים, שאת בניהם היחידים תפס למלכות על ידי שליחיו החוטפים, שלא ידעו רחם, — ראה את עצמו יחסן ונעלה לאין ערוך גם מתלמידי החכמים, שנכנעו לו מאונס ומרצון ולא ידעו להגן על החלשים בתורתם.

בתקופה אומללה כזו נוצרה אמנותו של מנדלי, ואף שבעצם טבעו ומעצם ילדותו חמד את זיוו של עולם, את הטבע, ואת שירת התורה כשירת העבודה קלט בכל תום לבו, בכל צמאון עיניו למראות — לא יכול שלא להודעו ע לחייה של אומה הולה ודוויה, שאינה מכירה במחלתה והולכת ושוקעת, בלי ראייה נכונה של המציאות, בלי זיקה נכונה למציאות, בהזיות של הבל, על כרחו נעשה סטיריקן, שתפקידו לגלות את ירידת הדור „ופצעו הרבים עד לבלי חקר“, כשמוציאים את המוגלה מן המכה, אין מתפעלים אותה שעה מיפיו של החולה, רק בהשתנות העתים, הוא כובש, כדרכו — צעד אחר צעד, גם את היסוד האפי; ברם, כשם שמנדלי הקודם לא היה קטיגור בלבד, כך גם „השני“ אינו בטל בשפעת הרחמים והאהבה, גדול ועז־נפש היה מלהיות „בעל תשובה“, כילג, לא נעשה אחר גם כי חוננה עינו את המראות, מתוק לא היה, ואת הצעקנים לא חיבב גם עת אהבת האומה היתה על לשונם, אולי המופלא שבהישגיו החדשים היה מה שגא בק להומור, נאבק לראיה אפית, ואותה שעה לא נסתלק מתפקידו הראשי: מלראות

בה אקטואליות מרובה, שהיא מסבירה את עצמה בה במדה שהיא מערטלת ומדלדלת את עצמה על ידי הבלטה יתירה, בעוד שכל מה שאנו קוראים „קלסי“, והוא אינו בן יומה, המכוון ליומו בלבד, שומר בקרבו הפתעות לאין שיעור, — שכל מה שעתידים לחדש דורות באים, כבר מרומז בו, זהו המושג האמיתי של דבר קלסי, שפיין הטוב — כל שהוא ישן יותר הוא עז יותר.

נהיה נא, איפוא, זהירים בכל מה שהוא בעל איכות גדולה, ואל נמהר לבטלו, מפני איזה טעמים שהם — כל עוד לא שבנו ובדקנו אותו יפה, על הרוב אנו ממעטים את דמותו של יוצר, רק משום שאנו ממעטים לדעת אותו.

ג

ברם, מנדלי יצא מן העולם בשיבה טובה, מעוטר תהילה כאמן יחיד ומיוחד, שאין כל התנקשות עשויה לפגוע בו פגיעה של ממש, אפילו פרץ וכית מדרשו, שהיו שונים ממנו בכל הקצב, בכל היתוך־הדיבור שלהם, הודו לבסוף בפה מלא, שזה הענק הזקן מוצק כסלע, — והכל נשענים עליו.

אבל משנפטר מן העולם, התחיל הקיסרוג העצור פורץ בבת אחת מכמה צדדים, וכל כמה שמעמדו נשאר איתן לאחר הפגיעות האלה, והן גם לא השאירו רושם של ממש אחריהן, — כדאי לבדקן עכשיו, עם הקיסרוג על גדול אמני הספור העברי, שנתחדש עתה ע"י א. קריב (בשנתון „דבר“ תש"ז), אין ספק, שהדור (כוונתי בעיקר לנוער), שנתרחק ממנו (כשם שנתרחק קודם מיל"ג), עתיד לחזור אליו (כשם שחזר אל יל"ג) ביתר הערצה, — אין לך סופר קרוב יותר ממי שנתרחקו פעם ממנו וחוזרים אליו לאחר זמן... אכן חובתנו למנדלי היא אחרת, יל"ג היה מסיים תקופה, בעוד שמנדלי פותח תקופה, דחיית מנדלי, ביחוד מפני נימוקים „לאומיים“, כביכול, פירושה דרדור הספרות הגדולה במורד, דוקא מתוך השקפה לאומית, היה מנדלי חוטר מגזע קדמונים, עד כמה גדולה כאן אי־ההבנה, נראה להלן, — שאלה דוחים אותו משום שהיה „אוהב הגלות“, ואלה — משום שביצירתו עשה „תל עולם“ ממנה, בעוד שהוא — ככל אמן גדול, גילה את האור בתוך הצל ולא נרתע מפני האמת המרה ביותר, כך היה גם ביאליק, אף שרוצים לעשותו „אוהב ישראל“: גם הוא קיטר, משום שאהב; ואף שהרכב דמו של

הישיבה. — אינו מעלים, ששקע יחד עמם. מי זה יכול גם לשער, שבמידה כזו לא יכירו את מהותו של משורר-אמן זה, שכולנו חייבים ללמוד אותו כמקור ראשון, עד כדי לייחס לו מה שלא היה בו, ושל א לראות מה שהיה בו, מה שמאיר ובוטל, כפרי הגניוס העברי, מתוך כל תא שביצירתו הגדולה? האין זה משום שהיה יותר מדי אמיתי — שהיה יותר מדי משורר גדול משיחניף לדורו, משיבקש חינוך בכת זו או אחרת? כיל"ג, כאחד-העם, כא"ד גורדון, לא צמא אלא לנקיון אדם, לתפארת אדם, ובכל מקום שעינו תפסה את השקר — את ההתחסדות, כל מקום שנקב את אנו קול הצעקנים, ידע כי אין חלקו ביניהם. הבחנה גדולה זו הוריש לא לביאליק בלבד, הגדול בתלמידיו (מה שביאליק קיבל ממנו טרם הובא בחשבון), כי אם לכל טהור-לב שבמשוררים ובמספרים שבאו אחריו — אלה שכאבו את הכיעור כחרפה צורבת; שראו את הרומנטיקה הגדולה של הלבבות הקטנים, כשטן האיום ביותר בדרך אל הגאולה.

את הנגעים, כיס, שעמד מזעפו, עוד הטיחו גליו בשרטונות שבמצולה. צירף מידת-הדין למידת-הרחמים — סגולה זו שנתגלתה עוד ב"סוסתי", באה לידי גילוי מרעיש בשירתו האפית הגדולה והעמוקה ביותר — "בעמק הבכא". כאן גילוי המאור שבאומה עולה בד בבד עם עירטול תהומותיה האפלות ביותר. כוחו היה בזה, שעם בגרותו הגדולה, עמקה אהבתו לצדיק (והוא, כדרכו, גילה אותו לא רק בקרן-זוית שבבית-המדרש, כי אם גם במטבח שבפונדק, ואפילו במאורות הנועה, שאליהן נסחבו בנות ישראל הטהורות, כביילא, כאידל, כ"תוגרית") ועמקה שנאתו לעוכרי עמו.

אפילו בספר חייו ("בימים ההם"), שמתוך כולו עולה המית געגועים על נפשות יקרות וקרובות, על ילדות מאירה שנפסקה באמצע, ראה את הישיבות ולומדיהן באותה עין טהורה ונאמנה, שאינה מכסה על הכיעור, ויחד עם בית-המדרש של החסידים, שקירבוהו לאלהים חיים, שלימדוהו תפילה שבלב ורננה שבלב, לא נרתע מפני גילוי הזוללות והריקנות הכיעור שבבחורי

עקבה ומפרץ אילת

יוסף ברסלבסקי

בימי השלטון התורכי היו עקבה וסביבתה נתונות למרותו של הנאלי בג'ידה, עיר חופה של מכה. עקבה שימשה אז תחנה בדרכם של עולי-הרגל למכה, וכן היה מעמדה בשנים הראשונות לאחר גמר מלחמת-העולם הראשונה. ולא עקבה בלבד היתה שייכת עד שנת 1925 להג'או, אלא כל דרומי של עבר-הירדן, עד מעבר לעיר המדברית מעון (מעאן), שעל מסי-לתי-הברזל החג'אזית לשעבר, ועד מעבר לסלע באדום (פטרה) צפונה. בשנת 1925 השתלט אבן-סעוד, מושלה של ג'ידה, על מכה ומדינה, וחוסין מלך חג'או נסוג אל עקבה, על מנת לגייס בה מחנות בדוים לעזרת בנו עלי, שעדיין עמד במערכה מול אבן-סעוד. לא יצאו ימים מרובים והמלך הגולה הובל באנית-מלחמה בריטית אל קפריסין. ביום 16 ביוני שנת 1925, יום גלותו של חוסין מלך חג'או לקפריסין, סופחה עקבה על "ערסה" המדברי, התופס

מפרץ אילת הוא אחת משתי לשונות-הים הארוכות בצפונה של ים-סוף: הלשון האחת, מפרץ סואץ, מפרידה בין חצי-האי סיני ובין חופה האפריקני של מצרים, והאחרת, מפרץ אי-לת, מפרידה בין אותו חצי-אי ובין חופו של חצי-האי ערב מנגד. ארכו של מפרץ אילת הוא 175 ק"מ בקירוב, רחבו מ-5 ועד 30 ק"מ, ועמקו המכסימאלי כ-1247 מ'.

מבחינה מדינית שייך מפרץ אילת לארבע ארצות: החוף המזרחי כולו שייך לערב הסעודי, דית, החוף המערבי למצרים, כ-10—12 ק"מ, בפינה הצפונית-מערבית של המפרץ, לארץ-ישראל המערבית, וכ-7 ק"מ, בפינה הצפונית-מזרחית, לעבר-הירדן.

מוצאה של אי המערבית אל מפרץ אילת נקבע בהשפעתה של בריטניה עוד בשנת 1906, לאחר משא ומתן ממושך בין מצרים ותורכיה, ואילו מוצאו של עבר-הירדן רק בשנת 1925.